पठतु संस्कृतम्

कोविद:

दशम-पाठः

सूक्तिः

योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये।

तात्पर्यम्

योगिनः अनुरक्तिं विना केवलम् आत्मनः परिशुद्धिं साधयितुं कार्यं कुर्वन्ति ।

सूक्तिः

न हि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते ।

भगवद्गीता ४.३८.

तात्पर्यम्

ज्ञानतुल्यं पावनं वस्तु अन्यत् किमपि नास्ति ।

सूक्तिः

अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ।

तात्पर्यम्

अस्माकं सुकृतस्य दुष्कृतस्य च कृतम् अस्माभिः अनुभोक्तव्यम् एव ।

णत्वम्

- रामेण बालेन
- न् -> ण्
- निमित्तम्
    - रेफः (रकारः)
    - षकारः
    - ऋकारः
- न् अन्ते – राजन्, बालकान्, लोकान्, कर्मन् ...

णत्वम्

- कीर्णः = क् + ई + **र्** + ण् + अः
- कृष्णः = क् + ऋ + **ष्** + ण् + अः
- पितृणाम् = प् + इ + त् + **ऋ** + ण् + आ + म्

- रामेण = र् + **आ** + **म्** + **ए** + ण् + अ
- पुष्पाणि = प् + उ + ष् + **प्** + **आ** + ण् + इ
- गृहाणि = ग् + ऋ + **ह्** + **आ** + ण् + इ

णत्वम्

- **अव्यवधायकवर्णा:** (अव्यवधायका:)

अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ

ह य व

क ख ग घ ङ (क-वर्ग:)

प फ ब भ म (प-वर्ग:)

- **व्यवधायकवर्णा:** (व्यवधायका:)

अन्य-सर्वाणि अक्षराणि

निमित्तम्	णत्वम्	अव्यवधायकवर्णाः
रेफः	क्षत्रियाणाम्	इ य् आ
रेफः	ब्रह्मणः	अ ह् म् अ
रेफः	रूप्यकाणि	ऊ प् य् अ क् आ
ऋकारः	गृहाणि	ह् आ
षकारः	वृषभाणाम्	अ भ् आ

णत्वम्

निमित्तम्		व्यवधायकवर्णाः
रेफः	मारीचेन	च्
रेफः	रश्मिना	श्
रेफः	कार्यदर्शिना	श्
रेफः	वार्तालापेन	त् ल्
ऋकारः	दृश्यमानम्	श्

णत्वम्

निमित्तम्		व्यवधायकवर्णा:
रेफः	वार्तिकेन	तकारः
षकार:	विषादेन	दकारः
रेफः	प्रतिमानाम्	तकारः
षकार:	औषधानि	धकारः
रेफः	राजकीयानि	जकारः

णत्वम्

निमित्तम्		अव्यवधायक:/व्यवधायक:
रेफः	मारीचेन	च् - व्यवधायक:
षकार:	भेषजानि	ज् - व्यवधायक:
षकार:	चेष्टानाम्	ट् - व्यवधायक:
रेफः	सर्वेण	व्, ए - अव्यवधायका:
षकार:	क्षामेण	आ, म्, ए - अव्यवधायका:

सुभाषितम् - १

प्रणयो मरणान्तः स्यात् कोपस्तु क्षणभङ्गुरः ।
उपदेशो यथाकालं विद्वेषो न कदाचन ॥

पदविभाग:
प्रणयः, मरणान्तः, स्यात्, कोपः, तु, क्षणभङ्गुरः, उपदेशः, यथाकालम्, विद्वेषः, न, कदाचन

सुभाषितम् - १

अन्वय:

प्रणयः मरणान्तः स्यात् । कोपः तु क्षणभङ्गुरः (स्यात्) । उपदेशः यथाकालं (स्यात्)। विद्वेषः कदाचन न (स्यात्) ।

तात्पर्यम्

अस्माकं जीवने स्नेहः आजीवनं भवेत् । यदि वयं स्नेहं न कुर्मः तर्हि जनाः अपि अस्मासु स्नेहं न्यूनीकुर्वन्ति । अतः जीवने सदा अपि स्नेहः भवेत् एव । किन्तु कोपः क्षणकालमात्रं भवेत् । कोपः यदि दीर्घकालं तिष्ठति तर्हि द्वेषासूयादयः दुर्गुणाः अस्मासु वासं कुर्वन्ति । अतः आगतः कोपः प्रयत्नेन क्षणमात्रेण एव निवारणीयः । यदि सर्वदा अपि उपदेशमात्रं क्रियते तर्हि जनाः अस्मासु अनादरं प्रकटयन्ति । अतः यदा आवश्यकं तदा एव (योग्ये काले) उपदेशः करणीयः । विद्वेषः तु जीवने कदापि न करणीयः एव । एवं सदा स्नेहं प्रदर्शयन्तः, द्वेषं कदापि अकुर्वन्तः, आगतं कोपं क्षणकालाभ्यन्तरे एव विस्मरन्तः, यथाकालं यथोचितम् उपदेशं कुर्वन्तः यदि वयं जीवेम तर्हि अस्माकं जीवनम् उत्तमं स्यात् ।

सुभाषितम् - २

कामान् दुग्धे विप्रकर्षत्यलक्ष्मीं कीर्तिं सूते दुष्कृतं या हिनस्ति ।
तां चाप्येतां मातरं मङ्गलानां धेनुं धीराः सूनृतां वाचमाहुः ।

पदविभाग:

कामान्, दुग्धे, विप्रकर्षति, अलक्ष्मीम्, कीर्तिम्, सूते, दुष्कृतम्, या, हिनस्ति, ताम्, च, अपि, एताम्, मातरम्, मङ्गलानाम्, धेनुम्, धीराः, सूनृताम्, वाचम्, आहुः

सुभाषितम् - २

अन्वय:

या कामान् दुग्धे, अलक्ष्मीं विप्रकर्षति, कीर्तिं सूते, दुष्कृतं हिनस्ति, मङ्गलानां मातरं च अपि ताम् एतां सूनृतां वाचं धेनुं (इति) आहुः ।

तात्पर्यम्

लोके सर्वैः सज्जनानां सहवासं प्राप्तुं यत्नः करणीयः । तेषां सम्पर्केण अस्माकम् अनेके उपकाराः भवन्ति । सर्वेषां मङ्गलानां जननी इव स्थिता एषा सतां वाणी कामधेनुः इव अस्माकं सर्वाः इच्छाः पूरयति । अनिष्टात् अस्मान् दूरीकरोति । अतः एव पण्डिताः सज्जनानां वाचं कामधेनुं वदन्ति ।

काव्य-कथा - नैषधीयचरितम्

- स्वयंवरविधेः अनन्तरं सर्वे कुत्र प्रस्थिताः ?
- आकाशमार्गे स्थिताः देवाः उत्सवं दृष्ट्वा कुत्र अगच्छन् ?
- देवलोकप्रयाणसमये का वीणावादनेन सर्वान् आनन्दयामास ?
- देवानां स्वर्गप्रयाणसमये मार्गे क: मिलितः ?
- कलिपुरुषस्य सैन्यसमूहे के आसन् ?
- क: स्ववचनैः वेदानां प्रामाण्यं, धर्मस्य आवश्यकताः च प्रतिपादितवान् ?
- क: चार्वाकं निन्दितवान् ?
- 'भैमी नलं वृतवती' इति वचनं श्रुत्वा क: अतीव क्रुद्धः अभवत् ?
- नलस्य देशे सर्वत्र कीदृश: प्रभाव: आसीत् ?
- नलस्य दोषाणां प्रतीक्षां कुर्वन् कलि: कुत्र स्थितः

काव्य-कथा - नैषधीयचरितम्

ससन्दर्भः

वेदाः अप्रमाणम्, शास्त्राणि निन्द्यानि ।

अहं पराधीनः, परसैन्ये स्थितः ।

तव प्रयाणं व्यर्थम् ।

नलमहाराजं राज्यात् भ्रष्टं करोमि ।

अन्वयः - १

भक्त्या गुरौ मय्यनुकम्पया च प्रीतास्मि ते पुत्र! वरं वृणीष्व ।
न केवलानां पयसां प्रसूतिम् अवेहि मां कामदुघां प्रसन्नाम् ।।

पदविभागः
अन्वयरचना प्रतिपदार्थः च
अन्वयः
तात्पर्यम्
समासाः

अन्वयः - २

सन्तानकामाय तथेति कामं राज्ञे प्रतिश्रुत्य पयस्विनी सा ।
दुग्ध्वा पयः पत्रपुटे मदीयं पुत्रोपभुङ्क्ष्वेति तमादिदेश ।।

पदविभागः
अन्वयरचना प्रतिपदार्थः च
अन्वयः
तात्पर्यम्
समासाः

अन्वयः - ३

स नन्दिनीस्तन्यमनिन्दितात्मा सद्वत्सलो वत्सहुतावशेषम् ।
पपौ वसिष्ठेन कृताभ्यनुज्ञः शुभ्रं यशो मूर्तमिवातितृष्णः ।।

पदविभागः
अन्वयरचना प्रतिपदार्थः च
अन्वयः
तात्पर्यम्
समासाः

आधुनिकं संस्कृतसाहित्यम्

- गतशतकस्य साहित्यं 'आधुनिक साहित्यम्'
- गते शतकद्वये महाकाव्यानि, लघुकाव्यानि, रूपकाणि, स्तोत्रकाव्यानि निर्मितानि
- रामायण-महाभारत-पुराण-प्रभृतीनां कथाम् आश्रित्य लिखितानि
- हरिवंशचम्पूः (वेङ्कटसूरिः), रुक्मिणीपरिणयः (रामकविः)
- देशभक्तिवर्धनार्थं, सामाजिकजागरणार्थं, जनजागरणार्थम्
- अन्यभाषाभिः रचितानां कथापुस्तकानाम् अनुवादः

आधुनिकं संस्कृतसाहित्यम्

बहूनि रूपकाणि अपि आधुनिककाले रचितानि अभवन् एव ।

तेषु कानिचन -

निष्किञ्चनयशोधरम्	- डा. जतीन्द्रविमलचौधरी
उद्गातृदशाननम्	- महालिङ्गशास्त्री
पृथ्वीराजविजयः	- मथुरानाथशास्त्री
विवेकानन्दविजयः	- श्री. भा. वर्णेकर्
रमामाधवम्	- वि. पि. बोकिल्
सरोजिनीसौरभम्	- महीधरवेङ्कटराम शास्त्री

संस्कृतपत्रिकाः

- संस्कृतपत्रिकाक्षेत्रस्य इतिहासः शतकाधिकवर्षात्मकः
- संस्कृतस्य प्रथमा पत्रिका काशीविद्या-सुधानिधिः (१८६६ तमे वर्ष)
- अपरं नाम 'पण्डितपत्रिका'
- इदानीं संस्कृतक्षेत्रे ५० - ६० पत्रिकाः प्रकाश्यमानाः
- साप्ताहिक्यः, पाक्षिक्यः, मासिक्यः, द्वैमासिक्यः, त्रैमासिक्यः, षाण्मासिक्यः
- 'सुधर्मा' दिनपत्रिका कर्णाटकराज्यस्य मैसूरुनगरात्
- स्थापकसम्पादकः श्री के. एन्. वरदराजय्यङ्गार्यवर्यः २० वर्षाणि परिश्रमः
- संस्कृत-पत्रिकाणां विषयाः विभिन्नाः

संस्कृतपत्रिकाः

- विश्वविद्यालयादिभिः प्रसिद्ध-संस्थाभिः विद्वद्भिः प्रकाश्यन्ते
- व्यक्तिप्रयत्नः संस्थाप्रयत्न:
- ग्राहकाः अत्यल्पाः
- ग्राहकसङ्ख्या ३००० तः अधिका स्यात् विरलाः
- संस्कृतभारत्याः 'संस्कृतचन्दमामा'
- सरला भाषा, सुन्दराणि चित्राणि, अल्पं मूल्यम्
- सम्भाषणसन्देशः ग्राहकाः दशसहस्राधिकाः (१०,०००)

सुबन्धुः

- वासवदत्ता
- श्रीशैलविषये उक्तवान् इत्यतः दाक्षिणात्यः
- वर्णनात्मकः भागः अधिकः
- श्लेषालङ्कारविषये महती प्रीतिः
- भाषा सुलभा, सरला
- 'वासवदत्ता' एका एव कृतिः

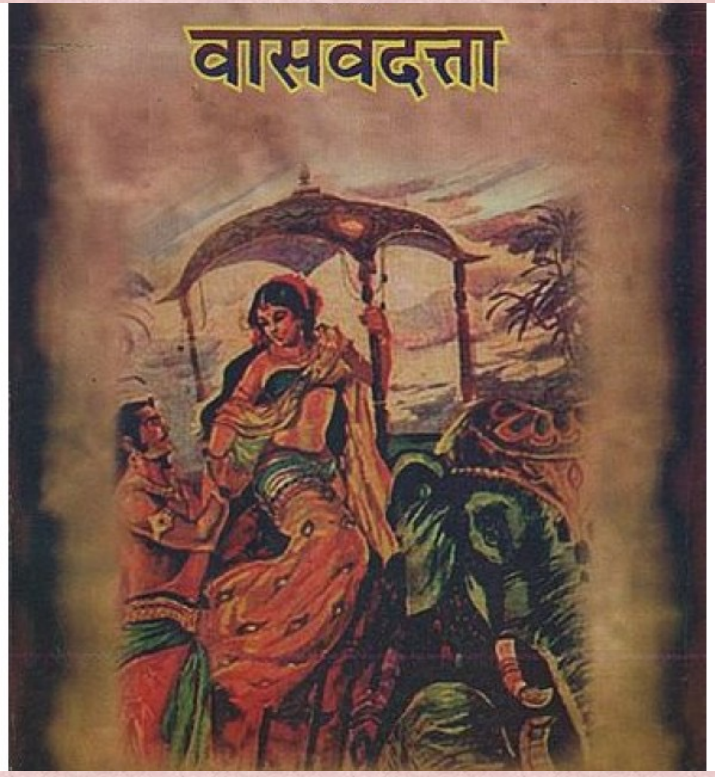

बाणः

- कादम्बरी, हर्षचरितम्
- शोणानदीतीरे चित्रकूटम् जन्मस्थलम्
- हर्षदेवस्य आस्थाने
- स्ववंशपरिचयादिकं हर्षचरिते लिखितवान्
- लोकानुभवः विशेषतः
- जीवनं सुखमयम्
- गुणाढ्येन बृहत्कथायाम् उक्तां कथाम् आधारीकृत्य 'कादम्बरी'
- समाप्तितः पूर्वम् बाणः दिवं गतः
- उत्तरार्धं पुत्रः भूषणभट्टः
- बाणोच्छिष्टं जगत्सर्वम्' वचनम्

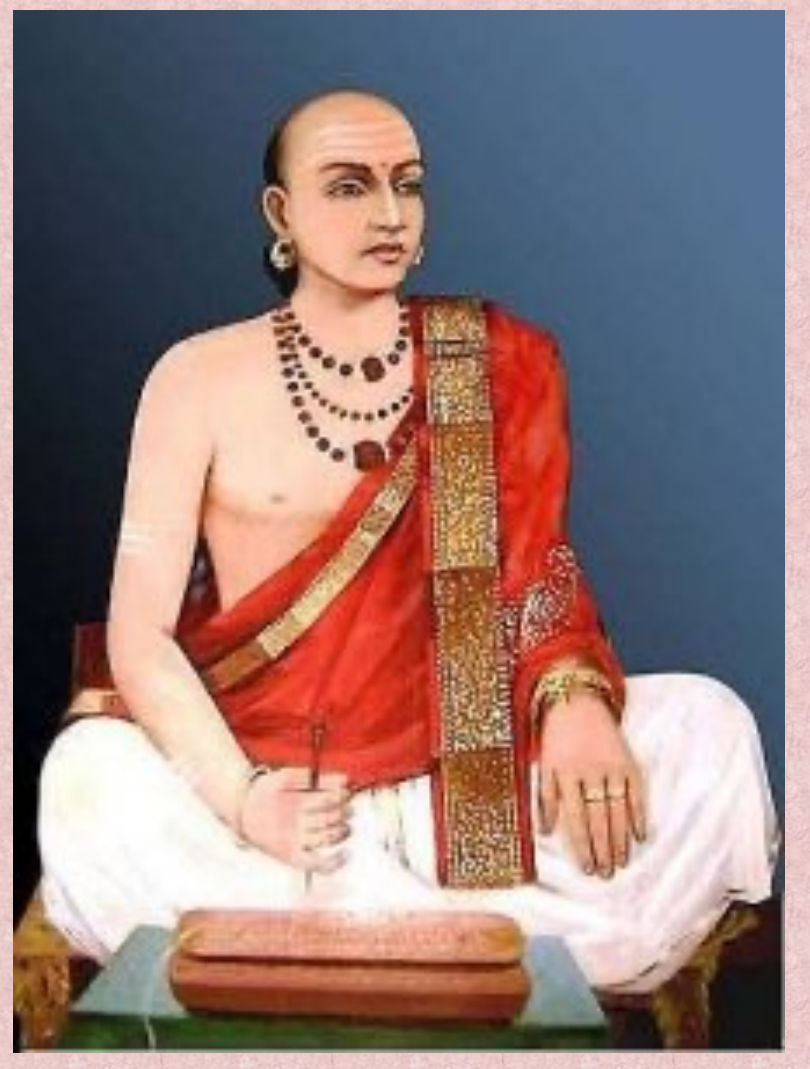

दण्डी

- दशकुमारचरितम्
- काव्यादर्शःअलङ्कारलक्षणग्रन्थम्
- अवन्तिसुन्दरीकथा
- भाषा मधुरा, सरला, सुबोधा
- 'दण्डिनः पदलालित्यम्' लोकोक्तिः
- उपमादीनाम् अलङ्काराणां प्रयोगे समर्थः
- काञ्च्यां वासं करोति स्म

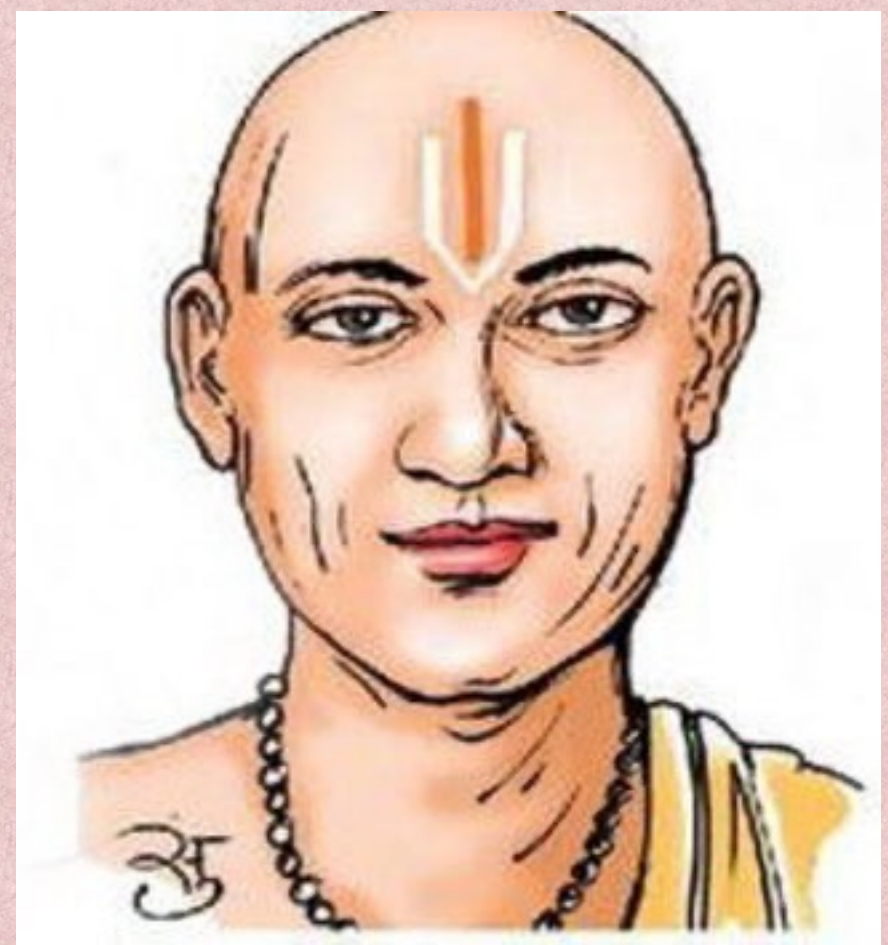

धनपालः

- तिलकमञ्जरी
- समरकेतुतिलकमञ्जर्योः प्रणयकथा
- बाणस्य कृतिं अनुसृतवान्
- 'पैयलच्छि' नामकः प्राकृतकोष
- 'ऋषभपञ्चाशिका ' नामकः प्राकृतस्तोत्रग्रन्थः

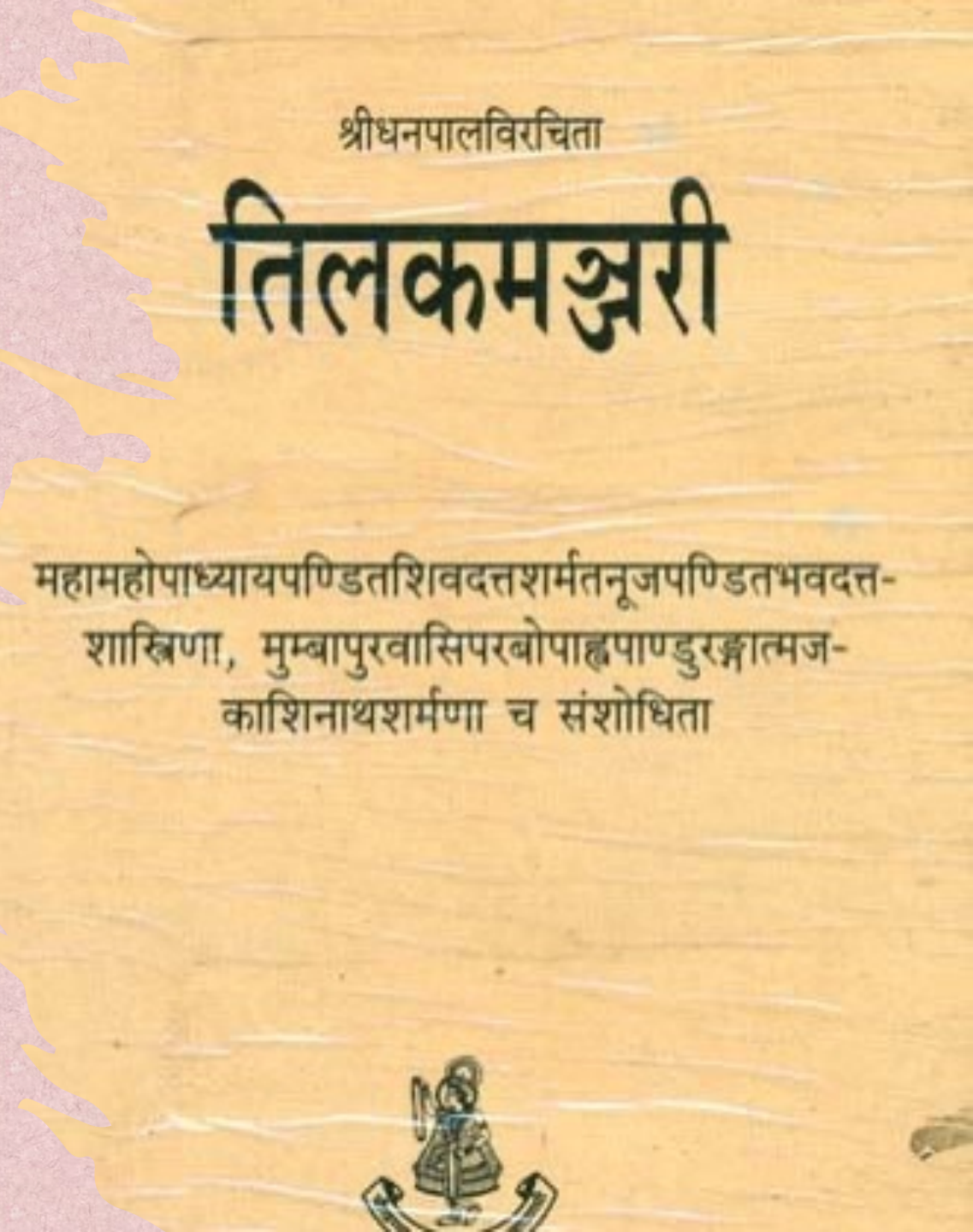

मम कृतज्ञता

- संस्कृत-भारती उत्तर-तमिळनाडु
- वल्ली भगिनी
- Dr. सौम्या कृष्णपूर् भगिनी
- विद्या रमेश् भगिनी
- विद्या वासुदेवन्
- सौम्या चन्द्रशेखरन्
- उमा चन्द्रशेखरन्
- इन्दू विवेक्
- उमा हरिकृष्णन्